

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

УДК 331.546

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ
У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ**

Гордієнко Т. В.

У статті висвітлюється психолого-педагогічний аспект проблеми формування професійної спрямованості майбутніх учителів, розглядаються умови формування позитивної стійкої мотивації й інтересу до педагогічної діяльності, виділяються основні педагогічні принципи формування професійної спрямованості.

Ключові слова: професійна спрямованість, педагогічна спрямованість, принципи формування професійної спрямованості, принцип індивідуалізації, принцип мотивації, мотив, мотивація, принцип активності, свідомості і самостійності, принцип практичної спрямованості, принцип проблемності, принцип наступності.

В статье освещается психолого-педагогический аспект проблемы формирования профессиональной направленности будущих учителей, рассматриваются условия формирования позитивной стойкой мотивации и интереса к педагогической деятельности, выделяются основные педагогические принципы формирования профессиональной направленности.

Ключевые слова: профессиональная направленность, педагогическая направленность, принципы формирования профессиональной направленности, принцип индивидуализации, принцип мотивации, мотив, мотивация, принцип активности, сознательности и самостоятельности, принцип практической направленности, принцип проблемности, принцип преемственности.

The article highlights a psycho-pedagogical aspect of the problem of forming professional orientation in prospective teachers. The author considers the conditions of forming stable positive motivation and interest in pedagogical work and determines the main pedagogical principles of the formation of professional orientation.

Key words: professional orientation, pedagogical orientation, principles of forming professional orientation, individualization principle, motivation principle, motive, motivation, principle of activity, awareness and self-reliance, principle of practical orientation, principle of problem orientation, principle of succession.

Постановка проблеми. Основною метою вищої освіти в Україні є забезпечення психолого-педагогічних умов для саморозвитку і самореалізації студента як суб'єкта освітнього процесу та майбутньої професійної діяльності. Формування професійно-педагогічної спрямованості є надзвичайно важливою частиною професійного становлення майбутніх учителів. Однією з важливих властивостей особистості, що характеризує її як фахівця певної галузі, є професійна спрямованість.

Мета і завдання дослідження. Визначити умови формування позитивної стійкої мотивації і інтересу до педагогічної діяльності та виділити основні принципи формування професійної спрямованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цієї якості людини у психології та педагогіці присвячено чимало наукових праць. Проблемі професійно-педагогічної спрямованості учителя присвячені праці Л. Долинської, М. Дьяченко, Л. Кандибович, С. Мартинової, С. Осадчого, А. Сейтешева, О. Темрук, А. Черткової, С. Яремчук. Проте деякі аспекти цієї проблеми залишилися недостатньо вивченими. Це стосується принципів, факторів, умов, методів та засобів формування професійної спрямованості.

Виклад основних положень. Методичні спостереження показали, що студенти на початку навчання у виші виявляють велику цікавість до майбутньої діяль-

ності педагога. Проте на останніх етапах навчання відбувається різке зниження пізнавального запиту до педагогічної діяльності. Причини зниження інтересу вимагають ретельного дослідження. Для цього повинні бути визначені умови успішного формування спрямованості до педагогічної діяльності.

Зміна основних пріоритетів політики держави призводить до того, що вибір власної професійної спрямованості залишається за студентом. У студентів першокурсників, як правило, спостерігається висока внутрішня мотивація у виборі професії. Але після активного входження у профільну сферу, до нового типу діяльності, відмінного від школи, спостерігається ряд труднощів і суперечностей.

На думку А. П. Черних, професійно-педагогічна спрямованість – це якість особистості, яка характеризується стійким інтересом до професії вчителя в єдності з суспільною і пізнавальною активністю, що виявляється у прагненні та готовності відповідально виконувати свої педагогічні обов'язки та функції [8, с. 5]. Є. О. Науменко педагогічну спрямованість трактує як систему особистісних якостей, які визначають стійке, усвідомлене, активно-дійове ставлення до педагогічної діяльності [7, с. 8].

Найважливішими об'єктивними чинниками ефективності навчання є стан програм, підручників, навчальних посібників, що забезпечують навчальний процес і діяльність студента і викладача. Більшою мірою на ефективність навчання впливають склад викладачів і керівників, рівень їх загальної і педагогічної культури, що забезпечує здоровий клімат діяльності, спілкування і відносин усередині колективу, можливості постійного вдосконалення майстерності викладання. Найбільше впливає на ефективність навчального процесу вибір методів навчання, організація навчально-пізнавальної діяльності студентів, характер і рівень їх роботи. Добре побудований процес професійного навчання, на думку П. О. Шавір [9], створює сприятливі умови не тільки для подальшого розвитку і закріплення якостей, яких набули студенти, ще до вступу у вищий навчальний заклад, але й розвитку і формування нових, професійно важливих якостей, психолого-педагогічних знань, умінь і навичок, тобто цілісного формування всебічно розвинутої особистості майбутнього педагога, його професійно-педагогічної спрямованості.

Ефективність навчання залежить не тільки від зовнішніх умов і причин. Не менш значний вплив і внутрішніх ресурсів: стан і особистісні якості самого студента. Внутрішні ресурси навчання (суб'єктивний чинник) діють сильніше, ніж безліч об'єктивних причин. Слабкі внутрішні ресурси є наслідком несприятливої навчальної діяльності, коли немає ясності мети, слабка мотивація навчання, недостатньо розвинені уміння, коли навчальний процес нецікавий. Л. Б. Шнейдер [9, с. 62] виділяє зовнішні та внутрішні джерела формування професійної спрямованості. Зокрема до внутрішніх джерел становлення професійної ідентичності дослідниця відносить такі, як емоційно-позитивний фон, на якому відбувалось отримання інформації про професію; позитивне сприйняття себе у якості суб'єкта професійної діяльності; емоційно-позитивне сприйняття своєї приналежності до професійної спільноти; вдале засвоєння (присвоєння) прав та обов'язків, норм та правил професійної діяльності; готовність спеціаліста прийняти на себе професійну відповідальність; характер прояву та самоприйняття екзистенційного та функціонального Я; мотиваційна активність до реалізації себе у вибраній професії. При цьому авторка підкреслює пріоритетність зовнішніх джерел розвитку професійної ідентичності на початковому етапі навчання, до яких відносить інформаційно насичене оточуюче середовище, із якого отримується інформація про об'єкт та суб'єкт праці, цілі та завдання, засоби отримання освіти, вимоги професії до людини та ін.

Розглядаючи навчання як взаємообумовлений процес діяльності студентів і викладачів, можна сказати, що викладач повинен організувати діяльність студентів раціонально, що відіграє величезну роль у вдосконаленні навчального процесу. Якщо викладач правильно визначив мету, яка одночасно є мотивом навчання самого студента, якщо він вільно оперує змістом матеріалу, якщо висока організація навчальної діяльності – все це свідчить про те, що студент з об'єкту стає суб'єктом навчання, а, отже, проходить стан нерішучості, втрати віри у свої сили, відчуття непосильності навчальної роботи. Найголовніше для навчання те, щоб студенти бачили у викладачеві носія інтересу до професії. Викладач при цьому не може бути байдужим, безпристрасно оповідати зміст і не проявляти особистої участі до процесу і результатів діяльності студентів.

Небажаною тенденцією у навчанні є порушення емоційного балансу. Тільки він забезпечує жвавість і яскравість вражень, створюють атмосферу привабливості у навчанні.

Формування професійної спрямованості – це цілеспрямований, системний і послідовний процес. Тому, як і кожний процес, він має підпорядковуватися певній системі принципів, дотримання яких забезпечить його ефективність. Під принципами формування професійної спрямованості слід розуміти спрямовуючі положення, вимоги до організації та проведення процесу формування професійної спрямованості, які мають скеровуючий характер вказівок, норм тощо [5, с. 22].

Одним із головних педагогічних принципів є **принцип індивідуалізації**. Він дає змогу організувати процес формування професійної спрямованості так, щоб вибір способів та прийомів урахував індивідуальні особливості студентів, рівень розвитку їх навчально-пізнавальних та професійних здібностей. Метою принципу індивідуалізації є забезпечення максимальної продуктивності засвоєння професійної спрямованості усіма студентами.

Іншим, не менш важливим принципом формування професійної спрямованості є **принцип мотивації**. Ідея його опрацювання у сучасній педагогіці належить дидактам В. Оконю, Ю. Чабанському та психологу Л. Божович. У психології щодо поняття "мотивація" немає єдиного підходу. Одні під ним розуміють певні спонукання, які викликають активність організму і визначають її як спрямованість (М. Магомед-Емінов), інші – як сукупність мотивів (К. Платонов, В. Шадріков), а деякі – як сукупність факторів, що підтримують та спрямовують поведінку (Мадсен). Труднощі визначення понять "мотив" та "мотивація" полягають у тому, що ці два поняття взаємопов'язані та взаємообумовлені [1, с. 12].

Мотивація складається із сукупності певних мотивів. А мотив є предметом діяльності, за яким завжди стоїть певна потреба. На думку В. Волкової, основні якості професійної спрямованості визначаються мотивами поведінки, що займають домінуюче становище у мотиваційній структурі особистості у виборі й оволодінні професією. Як правило, мотиви вибору майбутньої професійної діяльності починають формуватися особистістю у роки ранньої юності [2].

До факторів, що сприяють формуванню мотивів вибору професії слід віднести престиж професії, рівень заробітної плати, місце проживання, спеціалізацію, можливість професійного зростання та підвищення кваліфікації, засоби масової інформації, особистісний вплив викладачів, батьків, знайомих, друзів, матеріальне становище та особисті зв'язки батьків, їх соціальне походження, освіту, професію, сімейні традиції, особисті плани молоді, потреби народного господарства та практичне знайомство з професією тощо.

Усі перераховані фактори обумовлюють розвиток професійно значущої мотивації особистості, що є системою взаємопов'язаних мотивів діяльності людини, які свідомо визначають лінію її поведінки у цілеспрямованому процесі формування професійної спрямованості. Досвід показує, що нерідко у виборі професії особистість керується мотивами матеріальної вигоди, досягнення економічного успіху, престижністю професії та вищого навчального закладу.

Н. Гейжан, М. Іванюк, В. Еңдальцев, С. Мартинова та інші дослідники виділяють основні групи мотивів, які є домінуючими у формуванні професійної спрямованості особистості:

- 1) особистісний вплив оточуючих людей – порада батьків, учителів, товаришів;
- 2) престижність професії;
- 3) мотиви особистої вигоди – рівень заробітної плати, близькість до місця проживання, можливість поєднання навчання з роботою, можливість отримати місце у гуртожитку, перспектива кар'єрного зростання тощо;
- 4) емоційно-пізнавальні мотиви – захоплення внутрішнім змістом професії, творчим характером праці [6, с. 17]. За своїм психологічним впливом на особистість ці мотиви мають бути домінуючими.

На основі розглянутих принципів можна виділити одну з провідних внутрішніх умов формування професійної спрямованості – наявність професійно значущої мотивації професійного інтересу, позитивного ставлення до професії, професійних намірів та врахування особливостей загальної спрямованості людини.

У формуванні професійної спрямованості актуальним є дотримання **принципу активності, свідомості та самостійності**. По суті, він нібито походить від

принципу мотивації. На думку І. Зязюна, активність – важлива умова досягнення цілі в освіті [4].

Однією з умов досягнення успіху діяльності є активність студентів, підґрунтям якої є змістовна мотивація. Неабияку роль у виробленні позитивної емоційно-пізнавальної мотивації відіграє взаємодія "студент-викладач", діяльність студента при цьому полягає у формуванні у себе професійних якостей, а діяльність викладача – у стимулюванні і керуванні процесом формування професійної спрямованості. Деякі вчені, наприклад В. Оконь, цей принцип визначають як **принцип самостійності**. Але ніяких суперечностей тут немає. Справа у тому, що одним із головних показників активності та свідомості навчання є самостійні навчально-пізнавальні дії суб'єктів навчання.

Наступним важливим принципом є **принцип практичної спрямованості** навчання, який полягає у розумінні зв'язків і залежностей між пізнанням дійсності, наслідком якої є теорія, та практикою. Під час проведення теоретичних занять учні мають здобувати професійні знання, а на практичних заняттях – навчитися ефективно діяти у складних умовах.

Два останні принципи відображені у таких внутрішніх умовах формування професійної спрямованості, як: урахування емоційно-ціннісних орієнтацій, які збігаються з обраною професією, самооцінки професійних здібностей та можливостей, професійного досвіду (професійних знань, умінь і навичок), внутрішньої готовності особистості до активної навчально-професійної діяльності з оволодіння професією, установки студента на діяльність із оволодіння професією.

В. Волкова однією з найважливіших умов, що впливають на формування професійної спрямованості, вважає застосування методу наближення навчальної діяльності до професійної. А. Ізмайлов у своїх дослідженнях робить висновок, що вирішення протиріч, які постають між цілісністю особистості та професіональністю, тобто між теоретичним характером загальноосвітніх та профільних знань і умінь, їх всебічним розвитком та емпіричним, конкретно-практичним характером змісту (знань і умінь) професії, якій навчається студент, можливе за умови реалізації **принципу практичної спрямованості**. Принцип практичної спрямованості – це вид взаємозв'язку у структурі освіти (включаючи і життєвий досвід), побудований з урахуванням мети формування спрямованості як провідної властивості особистості змісту соціального та технічного аспектів праці [5, с. 11].

Принцип професійної спрямованості має реалізовуватися через певні правила:

- під час вивчення основ наук розкриття суті законів, принципів, положень науки супроводжувати конкретними прикладами їхнього застосування у професії, якій навчаються;

- у ході професійної підготовки розкривати закони, принципи та положення науки, що лежать у основі техніки, економічних теорій, що вивчаються та професійних умінь і навичок;

- систематично пропонувати для вирішення завдань на курсах професійно орієнтованих та непрофільних дисциплін з виробничим змістом, прикладного спрямування;

- урахувувати зв'язок принципів професійної спрямованості та проблемності як умови розвитку здібностей учнів до творчості та раціоналізму;

- вимагати комплексного планування видів виховного впливу для розвитку потреб, емоцій, інтересів, здібностей, ідеалів та переконань учнів як основних форм прояву професійної спрямованості особистості.

В. Волкова одним із шляхів вирішення зазначених протиріч вважає використання у процесі професійної підготовки фахівців **принципу проблемності**. Суть цього принципу полягає у залежності навчально-пізнавальної діяльності учнів від минулого досвіду, наявних уявлень і знань для точнішого засвоєння нових знань і умінь, у спонуванні учнів до самостійної творчої діяльності, пов'язаної із усуненням існуючих протиріч між складністю, яку треба подолати, та недостатністю наявних засобів і знань для досягнення цієї мети. Принцип проблемності реалізується за рахунок організації пошукової діяльності учнів, яка починається із постановки питань, розв'язання проблем і проблемних завдань. Як відомо, однією з дидактичних систем, яка ґрунтується на принципі проблемності, є проблемне навчання. На думку

В. Волкової, важливо не тільки створювати проблемні ситуації, які б спонукали студентів до самостійного пошуку, а й розкрити перед ними значення засобів навчально-професійної діяльності (методів, способів організації пізнавальної та практичної роботи як дослідницького пізнавального процесу).

До важливих принципів формування професійної спрямованості слід також віднести **принцип наступності**. Він полягає у послідовності та системності при переході від одного рівня сформованості професійної спрямованості до іншого, від одного етапу формування цієї якості особистості до наступного. Найважливішим є врахування цього принципу на етапі профорієнтації та профнавчання. Реалізація цього принципу забезпечується всією системою методичних засобів.

Висновки. Отже, розвиток професійно-педагогічної спрямованості студентів, яка лежить у основі ефективності навчальної діяльності залежить від використання всіх зовнішніх і внутрішніх ресурсів навчання, від різноманітної діяльності викладача на заняттях, а умови і фактори, які спричиняють розвиток професійної спрямованості майбутніх учителів більш ефективні при реалізації наступних принципів: принципу індивідуалізації; принципу мотивації; принципу активності, свідомості та самостійності; принципу практичної спрямованості навчання; принципу професійної спрямованості; принципу проблемності і принципу наступності.

Література

1. Васильев И. А. Мотивация и контроль за действием / И. А. Васильев, М. Ш. Магомед-Эминов. – М., 1991.
2. Волкова В. В. Формування професійної спрямованості студентів-менеджерів на початковому етапі навчання : дис. ... канд. пед. наук / Волкова В. В. ; Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. – 205 с.
3. Гейжан Н. Ф. О структуре профессиональной направленности выбирающего профессию / Н. Ф. Гейжан, М. И. Иванюк // Психологические проблемы формирования профессиональной направленности учащихся профтехучилищ : сб. науч. тр. – Л. : ВНИИ ПТО, 1982. – С. 5–20.
4. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. – К., 2000. – С. 40.
5. Измайлов А. О. Профессиональная направленность как педагогическое понятие и принцип / А. О. Измайлов, М. И. Махмутов // Вопросы взаимосвязи общеобразовательной и профессионально-технической подготовки молодых рабочих. – М., 1982. – С. 4–31.
6. Мартынова С. С. Сущность профессиональной направленности и особенности её формирования в старшем школьном возрасте / С. С. Мартынова // Вопросы профессиональной ориентации и профессиональной направленности учащихся и студентов. – Омск : ОГПИ, 1976. – С. 3–20.
7. Науменко Е. А. Психологическая структура и формирование профессионально-педагогической направленности личности : автореф. дис. ... к. психол. н. / Науменко Е. А. – М., 1997. – 22 с.
8. Черных А. П. Проблема формирования профессионально-педагогической направленности у студентов педагогических институтов : автореф. дис. ... к. пед. н. / Черных А. П. – Рязань, 1976. – 20 с.
9. Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П. А. Шавир. – М. : Педагогика, 1981. – 96 с.